

פרשת וילך - שו"ב תשפ"ו

וְעֵתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלִמְנִיָּה אֶת

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (לא יט)

התורה הקדושה נקראת 'שירה' כי בכוחה לענג את נשמת האדם ולהביא לגבהים רגשיים ורוחניים.

* * *

בספר יהושע (ה, יג-ד) כתוב: 'ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לגודו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי'.

מדוע בא המלאך עם חרב שלופה ליהושע, ומה היה המשא ומתן ביניהם? מסבירה הגמרא (מגילה ג.) שהמלאך האשים אותם בשני דברים: "ראשית, אתמול ביטלת קרבן תמיד של בין הערביים, ושנית, עכשיו בלילה אתם לא נלחמים וא"כ היה לכם לעסוק בתורה". שאל אותו יהושע: "ועל איזה מהם באת כעת?" ענה המלאך: "עתה באתי" - על העוון של עכשיו - ביטול תורה.

וקשה איך משמע מהפסוקים עצמם כל המשא ומתן הזה שהגמרא למדה? מבארים רבותינו בעלי התוס' שם בסוגיא, שהמילה "לנו" - היא קיצור הפסוק 'תורה צוה לנו'. וזה ששאל יהושע את המלאך: האם באת "לנו" - על ביטול תורה, "אם לצרינו" - או האם באת על זה שלא הקרבנו קרבן תמיד שמציל אותנו מצרינו. וענה המלאך: "עתה באתי" - על ביטול תורה הנרמזת במילה "עתה" כמו שכתוב בפרשתנו 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת', עד כאן דברי התוספות.

שאל מרן הרב מפוניבז' זצ"ל: אם בשאלה רמז יהושע את 'לימוד התורה' בפסוק 'תורה צוה לנו', א"כ מדוע בתשובה רמז המלאך את לימוד התורה בפסוק אחר - "ועתה כתבו לכם"?

מתוך הרב מפוניבז' תירוץ נפלא: המלאך ענה ליהושע לא רק שבאתי להוכיח אותכם על ביטול תורה, אלא באתי לרמז לכם איך הגעתם למצב הזה: נכון שאם אתם מסתכלים על התורה בתור 'ציווי' - "תורה צוה", אז יכול להיות שיש לכם קשיים ותירוצים של מלחמה, אבל אם הייתם מסתכלים על התורה כמו 'שירה' - "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת", כשזה שירה ועונג לא מבטלים מהתורה! אין שום קשיים, כי זו הנאה צרופה...

וְלִמְנִיָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירָה בְּפִיָּהֶם (לא יט)

מזכי הרבים האחראים על החזקת הלימוד של בני התורה - זכותם גדולה ונשגבה עד מאד.

* * *

מובא בספר 'דרך עץ החיים': רבי יצחק רוזנטל מנהל כולל 'מדרש בני ציון' בא פעם אל הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל וסיפר לו שלאחרונה הוטב במקצת מצבו הכספי, ולכן הינו שואל את דעתו אולי כדאי שיתפטר מניהול הכולל כדי שיוכל להקדיש את רוב מרצו וזמנו להתעלות בתורה. הקשיב רבי איסר זלמן לדבריו בתשומת לב כדרכו תמיד, והשיב לו: "עשה כפי הבנתך, אבל לפני שתחליט ברצוני לספר לך מעשה שהיה. מעשה ביהודי תלמיד חכם שהיה שד"ר [שלוחא דרבנן, משולח] של ישיבת סלוצק [ישיבתו של רא"ז] במשך שנים אחדות. בשלב מסוים הוא החליט להפסיק את עבודתו זו, ולקבל עליו משרת רבנות". "לא היה נעים לו לאותו שד"ר לשוחח איתי על כך", המשיך רא"ז וסיפר, "ולכן נסע לדבר בעניין עם ה'חפץ חיים', הוא הסביר לו שבעבודתו כשד"ר הוא מתעייף מהליכתו במשך כל היום, קשה לו להתרכז בשעת התפילה, ולעתים אף קורה שבאמצע התפילה הוא חושב על נדיב פלוני או אלמוני, ואף אין באפשרותו ללמוד כפי שצריך, לכן ברצונו לכהן כרב באחד הכפרים כדי שיוכל להתפלל וללמוד כבשנים שעברו, כמו שעשה לפני שקיבל עליו את התפקיד הקשה והמייגע של שד"ר...". 'ה'חפץ חיים' שמע את דבריו, והשיב לו: "שיהיה בהצלחה". הודה לו השד"ר ופנה אל עבר הפתח. כאשר השד"ר הגיע לדלת קרא לו ה'חפץ חיים', ושאל אותו: "אולי ידוע לך כמה עולה זוג נעלים?" "אינני יודע מה הוא בדיוק מחיר זוג נעלים היום, שכן עבר זמן רב מאז קניתי נעלים חדשות, אבל דומני שהמחיר הינו בערך כך וכך", ענה הלה. לאחר שענה על שאלתו זו, נפרד ממנו לשלום, ופנה פעם נוספת לעבר דלת היציאה. משהגיע לדלת, חזר ה'חפץ חיים' וקרא לו ושאל: "כמה הוצאות יש לסנדלר על זוג נעלים ומה הרווח שנשאר בידו על כל זוג שהינו מייצר?". "אין לי כל מושג", השיב השד"ר, "הרי מעולם לא הייתי סנדלר". "בכל זאת", אמר לו

ה'חפץ חיים', "אולי נאמוד ביחד, ננסה לשער כמה מרוויח הסנדלר על כל זוג נעלים שהוא מייצר, ומה הן ההוצאות". עמדו שניהם וחישוב במשוער את חשבון ההוצאה והרווח של הסנדלר על כל זוג נעלים. ולאחר מכן פנה השד"ר אל הדלת על מנת ללכת לדרכו. משהגיע לדלת, חזר ה'חפץ חיים' קרא לו ושאל אותו: "אמור נא לי בבקשה האם יש רק נעלים אשר מייצר הסנדלר או שישנן כאלה שמוצרות אף ע"י אחרים?". "אכן יש שמוצרות על ידי סנדלרים ויש שמוצרות בבתי החרושת", השיב השד"ר. "ואיזה יקרות יותר?" הוסיף ה'חפץ חיים' ושאל. "הנעלים שמוצרות על ידי הסנדלר יקרות יותר מאלה אשר מיוצרות בבית החרושת", השיב השד"ר. "אם זוג נעלים שמייצר הסנדלר יקרות יותר מאלה המיוצרות בבית החרושת, הרי שהסנדלר צריך להיות עשיר יותר מבעל בית החרושת... האם באמת כך היא המציאות?" הוסיף ה'חפץ חיים' ושאל. "לא", השיב השד"ר, "בעל בית החרושת עשיר יותר, הואיל ובבית החרושת מייצרים כמות נעלים גדולה פי כמה וכמה מאשר מייצר הסנדלר, ולכן בסופו של חשבון מרוויח הסנדלר פחות".

"אם כך הוא הדבר, הסכת ושמע", אמר לו הסבא קדישא - רבן של ישראל - לשד"ר, "אם הינך רוצה לעשות בשביל עצמך - להפסיק את עבודתך כשד"ר ולחיות חיי שלווה, הרי אמת ונכון הדבר שראשך יהיה פנוי יותר והמחשבות הזרות המטרידות בזמן התפילה יפחתו, תפילותיך תעמודנה בדרגה גבוהה יותר, ואף במעלות לימוד התורה תוכל לעלות יותר, אבל, אם תסתכל על עבודתך בגיוס כספים עבור הישיבה במבט רחב יותר, ותחשוב כמה בחורי ישיבה יכולים ללמוד ולהתפלל כהוגן בזכות עבודתך כשד"ר, אז תבין שבעבודתך הנוכחית הינך עושה הרבה יותר לתורה ויראת שמים מאשר בזמן שלימודך ותפילותיך יהיו בשקט ובשלווה, אמנם כל תפילה לעצמה תהא גדולה יותר, אבל היום בתפילת הרבים ובלימוד התורה של הרבים זכותך גדולה ביותר, על כן מן הראוי והרצוי שתמשיך בתפקידך כשד"ר, זכות הרבים תלויה בך, ושכרך מן השמים גדול". וזה מה שאמרו חז"ל (אבות ב, א) 'והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה'.

עשרת ימי תשובה

כתב רבינו יונה (שע"ת שער שני אות יד): בעשרת ימי תשובה, הירא את דבר השם, לבו יחיל בקרבנו, בדעתו שכל מעשיו בספר נכתבים, ובעת ההיא האלוקים יביא במשפט את כל מעשה וכו', כי האדם נדון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים וכו', לכן מה נואלו היוצאים לפעלם ועבודתם עדי ערב, בימים הנוראים ימי הדין והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם וכו', וראוי לכל ירא אלוקים למעט בעסקיו וכו' ולקבוע ביום ובלילה עיתים, להתבודד בחדריו, ולחפש דרכיו ולחקור, לקדם אשמורות, ולהתעסק בדרכי התשובה וכשרון המעשה, ולשפוך שיח, ולשאת תפלה ורנה, ולהפיל תחנון, והעת עת רצון והתפלה נשמעת בה, ע"כ.

העיד תלמיד חכם חשוב מירושלים היודע לקרוא את מזל האדם על כף היד, שבמשך כל השנה כולה הוא מקבל את הפונים אליו [המבקשים שילח להם את העתידות עפ"י תווי כף ידם]. אך בימים שבין ראש השנה להושענא רבה אינו מקבל את קהל הבאים. וטעמו ונימוקו עמו, שבימים אלו משתנים הסימנים מדי יום ביומו בפועל ממש, אלא שאדם מן השורה לא יוכל להכיר בכך, אך אם יצילו את היד בכל יום מימים אלו יהא ביד המומחה לראות שינויים גדולים מיום אל יום, כי כל מה שיאירע בו בכל ימות השנה נקבע בימים אלו ובידו של האדם לבטל מעליו כל גזירות קשות ואכזריות...

* * *

רבותינו ז"ל תקנו בעשרת ימי תשובה להוסיף בתפילה מספר בקשות: "זכרנו לחיים...", "כתבנו בספר חיים", "וכתוב לחיים טובים...". "ובספר חיים ברכה ושלוש ופרנסה טובה וישועה ונחמה וגזרות טובות, נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום". המהר"ם מרוטנבורג מקשה, מדוע תקנו חז"ל ארבע בקשות, לכאורה היה מספיק לתקן את הבקשה האחרונה שבה כלולים כל הבקשות וההטבות? אלא, משל למה הדבר דומה? - סוחר יהלומים אחד היה צריך לנסוע לצורך עבודתו לחוץ לארץ, והיה לו בן קטן פיקח שרצה להצטרף עמו. אמר לו אביו: "לא תוכל להצטרף אלי, אולם אם אשמע מאמא שהתנהגת יפה, אביא לך שעון זהב במתנה". שמח הבן על ההבטחה ונפרד מאביו לשלום. אכן בימים הראשונים התנהג הבן למופת, אך לאחר כמה ימים חזר לסורו ולא התנהג כמו שצריך. כשחזר האב מחו"ל היה הבן עדיין בבית הספר, וסיפרה האם לאב על התנהגותו של הילד. אמר האב, בוודאי שלא

יקבל הילד את השעון. והנה כשהגיע הבן, היה האב באמצע סעודתו כשהוא מספר את כל מסעותיו היכן ביקר והיכן טייל, והאם מקשיבה, נהנית ומתפעלת. תוך כדי הדברים אמר הבן לאביו: "אבא, האם זוכר אתה שלפני נסיעתך הבטחת לי שתביא לי שעון זהב? יודע אני שבוודאי לא מגיע לי לקבלו, אך אני רוצה לבקש ממך רק לראות את השעון, כי מעולם לא ראיתי שעון זהב". הסתכל האב על אשתו, חיך והראה לבן את השעון. אמר הבן: "אבא, כמה יפה השעון. אני רוצה למדוד אותו לראות אם הוא מתאים לי". הסכים האב גם לזאת, והילד ענד את השעון על ידו. כראות הבן כי טוב לב אביו, אזר אומץ ואמר: "אבי היקר, קנית שעון כל כך יפה, והוא ממש ממש מתאים לי, בדיוק בשבילי. אנא ממך, תן לי אותו במתנה". חיך האב ונתן לו...

והנה בוודאי, אם מלכתחילה היה הבן מבקש מאביו את השעון, פשוט שלא היה נותן לו. אך ידע הבן לפייס את אביו לאט לאט, בתחילה בקש מאביו רק להראות לו, בהמשך ביקש למדוד אותו, ולבסוף ביקש גם שיתן לו. זה שאומר דוד המלך ע"ה בספר תהילים: "**הראנו ה' חסדך, וישעך תיתן לנו**". תחילה ביקש "הראנו" אבל אחר כך הוסיף "תיתן לנו".

ולפי זה מובן ריבוי ההוספות בתפילה, שעם ישראל יודעים לפייס את בוראם. בתחילה אין אנו מעיזים לבקש הרבה, כי יודעים אנו שלא מגיע לנו כלום. מבקשים אנו: "**זכרנו לחיים**", ריבונו של עולם רק "**תזכור**" אותנו לחיים. לאחר מכן מוסיפים "**כתבנו**" בספר חיים, אחר שכבר זכרת אותנו לחיים, תכתוב זאת. ואחר שכבר כתבת, אנו אומרים: ריבונו של עולם, מה שווים חיים לבד, אם אינם חיים **טובים**, לכך מבקשים וכתוב 'לחיים טובים'. ועל זה מודים אנו ומברכים 'הטוב שמך ולך נאה להודות', תודה רבה שכתבתנו לחיים טובים, כי אנו בטוחים שבורא עולם שומע ומקבל תפילה עמו ישראל. ולבסוף אנו אוזרים אומץ ומבקשים: ריבון העולמים, ברחמיך המרובים כבר כתבתנו לחיים טובים, אנא ממך תוסיף עוד כמה מילים: "**ובספר חיים ברכה ושלוש ופרנסה טובה וישועה ונחמה וגזרות טובות**", נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך ישראל לחיים טובים ולשלום!".

תשובה

הגאון רבי **שמשון פינקוס** זצ"ל בשיחותיו על הימים הנוראים (עמוד רעה) מבאר, שעלינו לדעת כי תרי"ג המצוות שהעניק לנו הבורא יתברך הן שש מאות ושלוש עשרה "**שערים**" שמהם נכנסים לתוך היכל אחד, ואחרי שנמצאים כבר בתוך ההיכל, הכל נראה אחרת. ומי שזוכה בימים אלו לעשות תשובה אמיתית, דהיינו שינוי מדרגיו הקודמים, ואפילו רק על דבר אחד, זוכה להיכנס למצב של 'שובה ישראל עד ה' אלוֹקֶיךָ' (הושע י"ב) - להגיע עד לפני כסא הכבוד! אז אנו מובטחת לו סייעתא דשמיא עצומה לשינוי בכל שטחי החיים. ואשרי מי שזוכה לכך!

ומוסיף שם ואומר - שעניין זה רואים אנו פעמים רבות אצל בעלי תשובה, וכמו שסיפר אחד מגדולי מחזירי התשובה שבדור, שפעם אחת הגיע למקום מסוים בו הוא היה אמור למסור דרשה לפני ציבור, ובסופו של דבר הגיע לדרשה רק 'יהודי אחד - רחוק מקיום תומ"צ. כשראהו אותו רב, אמר לו: "בוא ואלמדך הלכה אחת: נטילת ידיים בבוקר בעת הקימה מהשינה". וכך עמד ופירט לו את אופן הנטילה עפ"י ההלכה - לוקח את הספל ביד ימין, מעבירו ליד שמאל ומתחיל ליטול את יד ימין וכו'. אחרי שש שנים הזדמן הרב לאותו מקום, והנה רואה הוא למולו 'יהודי נכבד. שאל אותו היהודי: "האם כבוד הרב מכירני?" "לא" - ענה הרב. "אני הוא היהודי שלפני שש שנים לימדת אותו הלכות נטילת ידיים בבוקר"! כשראה שהרב נזכר בעניין, הוסיף אותו יהודי ואמר: "השינוי היה איטי, לא ביום אחד, אולם כיום ב"ה כבר מוסר אני שיעור יומי קבוע בגמרא!". אותו יהודי זכה להיכנס פנימה דרך שער אחד של קדושה, וכך, לאט לאט, צעד אחר צעד, התקרב אל האמת, כי יהודי שבעמקות ובעקשנות עובד על עניין מסוים עד שממש כובש את הדבר, הוא כביכול עובר דרך שער לכסא הכבוד.

וכן מרן הגאון רבי **ישראל סלינטר** זצ"ל היה אומר, שע"י עשיית תשובה על דבר אחד זוכה אדם להיכנס לתשובת 'יום כיפור', והרי ביום כיפור ישנה סייעתא דשמיא להמון דברים, וזהו היופי המיוחד הטמון במצות התשובה. מסיים הגרש"ד פינקוס זצ"ל, שעל כל יהודי, אפוא, בימים אלו לקיים את מצות התשובה, ע"י שיתפוס נקודה מרכזית אחת ויעבוד עליה כפי יכולתו.

[מתוך 'שיחות הגרש"ד פינקוס']

אימת הדין

מדברי הגאון רבי **יצחק זילברשטיין** שליט"א: אסור להתמלא חרדה ומתח בימים הנוראים. תשובה עושים רק מתוך שמחה. אמנם אנחנו צריכים לדעת שאנו חותמים חוזה לשנה החדשה, אבל מתוך שמחה וטוב לבב. ולמרות שכשרואים את כל הצרות שהיו בשנה האחרונה, הן לכלל והן לפרט, ההרגשה הטבעית היא פחד גדול מהבאות... אבל הרי איך אנחנו אומרים בתפילה? - "אבינו מלכנו". אסור לנו לשכוח את זה. המלך הרם והנישא, השופט שיושב על כס המשפט - הוא אבא שלנו. איתו אנו הולכים לחתום על חוזה לשנה החדשה. צריך לשוב בתשובה, אבל לדעת שמדובר באבא שלנו, לעשות זאת מתוך שמחה ולקבל קבלות טובות, וכשיש שמחה, הלב פתוח ומקבל יותר. חלילה

לאבד את התקווה. נזכור את דברי הצ"ח בפסחים, האומר על הפסוק "שמע ישראל, ה' אלוֹקינו ה' אחד", שיש פעמים שאדם רואה את מידת הרחמים - ה', ויש שאדם נפגש דווקא במידת הדין - 'אלוקינו', אבל אחרי הכול - ה' אחד! זה אותו אבא, שפעם מלטף ומחבק את בנו, ופעם - בראותו שהילד זקוק לחינוך יסודי יותר - מכה אותו. אבל זה אותו אבא, העושה בנו כחומר ביד היוצר. הוא זה המעלה עינויינו מערב, והוא גם יביא סליחתנו מבוקר. הוא יעלה ארוכה ללב שבור, והוא יתבע את האדם על כל מעשה ומעשה. אם מדובר באבא, ואבא טוב כל כך, הרי ברור שכונתו לטובה, ורק לטובה. אם כך דבר אחד צריך לסלק מאתנו בכל מחיר: את העצב המיותר. מי שמגיע בהרגשה של מתח אל הימים הנוראים - לא עשה ולא כלום. לא לכך התכוונו גדולי המוסר בעוררם על סגולות הימים הנוראים, ולא זו הדרך בחר ה', הרוצה בתשובת רשעים ומושיט ידו לכל מי שרוצה להתקרב. כשמספרים על גדולי המוסר שמיד שנכנסו לימי חודש אלול היו לובשים ארשת של חרדה, אין בכך אפילו קורטוב של השוואה ל'מתח' המקובל במחזותינו. החרדה של גדולי המוסר, רבי ישראל סלינטר ורבי איצלה פטרבורג, העלתה אותם לדרגות עליונות ונישאות. לעומת זאת, המתח שלנו בימים הנוראים לא רק אינו מעלה, אלא עוד מוריד את האדם לשאול תחתיות. לכן ברור שלא זו הדרך. גם בבית דין של מטה, אם אדם ייכנע למתח שלו, הוא לא יוכל לפעול בשיקול דעת להשיג לעצמו פרקליטים טובים, שכן בהיעדר יישוב הדעת הוא אינו בגדר אדם. הבה נשאל את עצמנו: וכי הקדוש ברוך הוא רוצה שהאדם יאבד את עשתונותיו, וייכנס למתח ולחרדה, שבדורנו אין בהם כל תועלת? הקב"ה דורש מאתנו כוח רצון ותשוקה להתקרב אליו, לא יותר מזה. גם מי שמסוגל לעבוד את בוראו היום באימה וביראה, אין הכוונה שהוא לחוץ ומתוח. מי שלחוץ אינו אדם, ולפני שעושים תשובה, צריך קודם כל להיות בגדר 'אדם'... ולא לחינם המשגיח הגה"צ רבי **יחזקאל ליינשטיין** זצ"ל כתב פעם לבחור בסוף ימי בין הזמנים של אב: "הנה הימים המאושרים ממשמשים ובאים...", כי זו באמת ההרגשה האמיתית, תחושת אושר ושמחה...

הנביא אומר: "דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב", הקב"ה קרוב אלינו, הוא נמצא כאן ועכשיו, הפסוק הזה מכיל בקרבו אושר עצום. לחץ לא-חיובי מקשה על בן תורה להבין את השמחה הזו. חבל, חבל שאין מרגישים את התחושה הנפלאה הזו, שהמלך הגדול, מלך מלכי המלכים, שבידו כל המפתחות לכל הבקשות והרצונות, המלך הזה שהוא גם אבא שלנו - נמצא עתה הרבה יותר קרוב אלינו, ויש בידנו אפשרות לבקש כל מה שנרצה. בשל קרבתו אלינו בימים אלה הוא גם ימלא בקלות רבה יותר את בקשותינו. היש לנו ימים מאושרים ושמחים יותר מאלה שאנו עומדים עתה בעיצומם?! בעבר, החרדה שפיעמה בלבבות לא גזלה את השמחה והאושר על עצם היותם של ימים אלו ימי רחמים וסליחה. המוח והלב של היהודי ידעו לעשות את ההפרדה בין השמחה ובין היראה. אולם בדורותינו החלושים איבדנו את ההבחנה הזו. אנחנו לא מסוגלים להגיע בקלות לדרגת האלול של קלם או נובהרדוק. השלב הראשון בימי התשובה הוא השמחה על הזכות שניתנה לנו. רק מי שכבר מרגיש חזק את השמחה פנימית זו, הוא זה שיכול להתחיל לחשוב על הצד השני - החרדה מאימת הדין - מבלי שמחשבות אלו תפגענה באושר הפנימי ובשמחה הגדולה של ימים אלו.

שבת שובה

עוֹבֵה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ (הושע י"ב)

הגאון הגדול רבי **חיים פנחס שיינברג** זצ"ל היה נושא דרשה בשבת שובה בהיכל בית המדרש הגדול בשכונת מטרסדורף, והיו משתתפים בה מסלחת ושמנה של תושבי השכונה החשובים - גדולי ישראל, ראשי ישיבות ויושבי על מדין לצד בעלי בתים ואנשי מעשה. הגרש"פ היה מעורר על ביטול תורה, עליה 'הרעיש' בכל ימות שנה, אך לצד זה היה מרבה גם לתבוע על ענייני בין אדם לחברו. היה מעורר להיות רחמן וסלחן עם השכנים, ולמרות, שכמובן, צריך לנהוג על פי שו"ע ואסור לזוז מדבריו ואפילו כמלא נימא - אך לצד זה יש להיזהר לא לעמוד על קוצו של יו"ד, ולדעת ללכת 'לפנים משורת הדין'. הוא סיפר שבאים אליו לדין תורה, לפעמים, ותובעים על דברים קטנוניים: למשל, שלא ירחיבו דירות - מסיבות רחוקות... שזה מעט מחשיך וכדו', אך כשמביטים רואים שלא מיניה ולא מקצתיה... "מדוע אין לב לרחם על בעלי משפחות גדולות שזה עבורם צורך חיוני?" שאל בכאב.

בסיום דבריו היה מבקש סליחה מכל התושבים, אולי לא התייחס אליהם יפה מספיק. הוא ביקש זאת בכנות ושברון לב כזה, שעשה רושם עצום על כולם. גם בדרשת ליל יוה"כ פ"ב בשיבה, היה מבקש מחילה מכל אחד ואחד, ומבקש שיאמר כל אחד בפה שמוחל לו, וכדברי הקצוה"ח (ס"ב י"ב) שמחילה בעין בפה. ומרגלא בפומיה שמה שנאמר בפסוק (הושע י"ד) "שובה ישראל עד ד' אלוֹקֶיךָ" - הכוונה היא, שאמנם התשובה צריכה להיות מיד, אך עליה להיות בדרך של 'עד', היינו שהתהליך יימשך הלאה והלאה - עד שיגיע לדרגה של תשובה שלימה, עם קבלות ומחשבות איך זה יחזיק מעמד שלא יפרח ברגע שיעברו הימים הקדושים.

[מתוך 'מגדלתו ומרומתו']